

Д-р Виолета Николовска
Педагошки факултет –Штип
Универзитет „Гоце Делчев“

ЗА ЈАЗИЧНАТА КУЛТУРА

Студентите на Педагошкиот факултет во Штип слушаат предмет насловен како *мајчин јазик со култура на изразувањето*. Називот на предметот е навистина убаво избран: *мајчин јазик* – термин што внесува извесна емоционалност, топлина, и *култура на изразувањето*. Ние овде нема да се задржиме на содржините што се изучуваат во рамките на овој предмет (кои со тек на времето и може да се ревидираат), туку ќе се осврнеме на оној сегмент што го внесува компонентата *култура на изразувањето*. **Што е важно еден интелектуалец да усвои, а што се однесува на неговиот мајчин јазик?** Секако тука влегува еден основен степен на лингвистичка наобразба, која во голема мера се стекнува (или барем би требало да се стекне) во основното и средното образование. Во рамките на нашиот предмет (*мајчин јазик со култура на изразувањето*) тоа е еден теориски вовед во науката за јазикот, со основни и продлабочени во однос на оние од средното образование, граматички познавања.

Меѓутоа, она што е важно е студентите да стекнат една поширока **јазична култура**. Тоа не се остварува со посебни предавања, туку преку дискусија со студентите, и преку нивна заедничка и индивидуална активност во обработувањето на теми поврзани со јазикот и неговата употреба. Она што треба да се изгради е една јазична култура (наобразба). Освен општите лингвистички познавања, тука подразбираме и формирање на еден **јазичен осет, (активен) став кон литературнојазичната норма**.

Прашањето за негувањето на литературнојазичната норма е сериозно прашање, кое е од национален и државен интерес и за него е потребно да се развие една цела стратегија.

Една од фазите во развојот на литературнојазичната норма е фазата на култивација на нормата, и тоа е фаза што треба да трае дури се користи нормата. **Како да се негува нормата?** Ние овде ќе се задржиме само на еден сегмент во

негувањето на нормата, а тоа е образованието (нашето искуство е во високото образование).

Она што треба да се развие кај секој интелектуалец (и не само интелектуалец) е сознанието дека треба да има **однегуван јазичен израз**. Од ова нужно произлегува дека треба да се има разбудено осет и став кон промените што се случуваат во јазикот, кон проблемите кои се појавуваат во врска со користењето на јазикот и литературнојазичната норма. Секое време се соочува со проблеми од посебен вид. Годишите по кодификацијата на македонскиот јазик како службен јазик носеа еден вид на проблеми – проблеми со апстрактната лексика на пример; годишите на живеење во федеративна држава го донесоа проблемот со србизмите, а годишите на живеење во самостојна држава го рedefинираа проблемот на јазична култура и донесоа нов проблем – огромен наплив на англизми кои, за жал, се примаат крајно пасивно и со слаби усилби за нивно преведување со убави и употребливи македонски зборови.

Значи, она што на денешните интелектуалци (тука ги вбројуваме и новинарите) им е потребно е тој **активен однос кон негувањето на јазичната норма** – стекнувањето на јазична култура.

Оваа цел многу убаво би можела да се остварува низ различните степени на образование, но не само тука. Потребна е една широка културна акција. Ние имаме убави примери за вакво нешто во дејноста на Благоја Корубин преку неговото (од капитална вредност за македонистиката и пошироко социолингвистиката и нормативната лингвистика) „Јазично катче“ во весникот „Нова Македонија“; а од неодамна се запознавме и со дејноста на нашиот (прв) граматичар Круме Кепески на овој план. „Круме Кепески објавувал прилози за јазикот во весникот `Нова Македонија` – *Поуки за јазикот* во педесеттите години и го уредувал *Јазичното катче* во `Просветен работник` во годишите 1969, 1970 и 1971. Учествувал и во работата на *Јазичното катче* во `Нова Македонија` што го уредувал Благоја Корубин“ (цитатот е преземен од редакторот Снежана Велковска на зборникот трудови на оваа тема „Од нашиот речник“ на Круме Кепески). Институтот за македонски јазик и редакторката на книгата ни отворија уште една ризница во врска со употребата и негувањето на литературнојазичната норма, со материјали што и денеска се актуелни.

Средствата за јавно информирање нудат можности за отварање на дебати во врска со проблемите што се јавуваат во секое време од користењето на литературнојазичната норма, а со тоа и за градење на една активна јазична свест, свест за негување на мајчиниот јазик и како национално обележје и како личен квалитет.

Во нашево излагање ќе се обидеме да дадеме личен придонес кон негувањето на нормата на современиот македонски литературен јазик и кон формирањето на еден вид на *јазично воспитание*.

Работејќи (подолго време) на лексиката во делата на Ѓ. Пулевски, бевме инпресионирани од лингвистичкиот осет на авторот на речниците, на обидот за граматика, славјански-македонската општа историја. Се смета дека Пулевски не бил лингвистички образуван (особено не во високошколски установи). Меѓутоа, неговите речници покажуваат дека тој солидно ги познавал балканските јазици, а покажуваат и уште нешто – а тоа е неговата љубов кон мајчиниот јазик и особено неговата грижа за **чистотата на јазикот**. Дури и називот „мијачки“, по принципот на народна етимологија Пулевски го преведува како „чист разговор“. Читајќи го неговиот „Речник от четири јазика“ бевме изненадени од словенската лексика, денес за жал подзаборавена, која ја сретнавме на места каде денес се среќаваат туѓи зборови, првенствено турцизми (за ова повеќе во В. Николовска, 2002). Овде би сакале да приведеме дел од тие подзаборавени словенски лексеми¹: *источникъ* (16); *изворъ, врело* (16); *кладенец* (16); *петлица, петалка* (во Речникот покрај турцизмот *дугме*) (30); *пртеници* (покрај турцизмот *чораби*) (30); *скорни* (покрај турцизмот *чизми*) (30); *скутина* (покрај турцизмот *бофча* и покрај србизмот *кецеля*) (32); *риза* (покрај турцизмот *пешикуръ*) (33); *подглавница* (покрај *перница*) (32); *тронъ, легалло* покрај *кревет* (32); *каленик, каленица* (33); *миялка* покрај балканизмот *пачавра* (33); *струшка* (назив за предмет од домаќинството) (33); *носалки* покрај *носдрви* (21); *журови* покрај србизмот *члланци* (со значење „зглобови“, како дел од човечкото тело) (22); *клепалици* покрај *трепавице* (21); *гостилникъ* (како интересен го посочуваме суфиксот *-никъ*) (18); *промена, премена* (29); *бесиште* (за српското *вешалла*) (19); *лложник* (со толкување *јорганъ* на турската јазична паралела; на

¹ Во заградата покрај примерот го даваме бројот на страницата од Речникот (в. Ѓ. М. Пулевски, „Речник от четири јазика“, Београд, 1873).

македонската страна се појавува и албанизмот *губеръ* (32); *нугаллъ*² (покрај *ћоше*) (35); *натпустъ* покрај *балконъ* (18); *ходникъ* (18); *дворец* (18). Интересен словенизам е зборот *шареница* (32), кој се појавува покрај турцизмот *мутафче*, покрај *веленце* (на албанска страна, а се смета за балкански романизам, в. А. Пољоска, 1998, стр. 138), *ћилимъ сеџаде* на турска и *јамболи* на грчка страна. Ќе приведеме уште некои убави стари словенски зборови: *раска* (49); *вариво* (*орисъ, пириначъ*) (49); *струкъ* (*ренде*) (49); *делланки* (*иверје*) (57); *исправаче* (*леныр*) (60); *ирпка* (*кутллага*) (86); *закачка* (*јодица*) (88); *низалка, низа* (за „гердан“) (32); *житница* (*амбар*) (33); *ризинче* (*марама*) (32); *ластаръ, младина* (46); *седелло* (*гнездо*) (44); *стригарница* (93).

Нормата секогаш е исправена пред дилеми: *вака* или *така*? Заемака или неологизам? Некои од тие дилеми се решаваат со времето (но како!), за некои се водат дебати, а некои остануваат како отворени прашања. Придонесот на Бл. Корубин и К. Кепески на ова поле е (општопознато) огромен. Овде ќе споменеме само некои од решенијата на К. Кепески³: *прати* – *следи, придружува* (за жал, се уште се среќава погрешна употреба на српското *прати* со значење на *следи* и *придружува*), *чепкалка* (за срп. *чачкалица*), *ласкател, умилкувач* (за *удварач*), *паричница* (за срп. *новчаница*).

Денеска се среќаваме со други (лексички) проблеми. Децата родителите ги водат во *игротеки*. (Родителите оделе во *дискотеки*.) Зарем не би било поубаво и помакедонски да кажат *играчници* или барем *игрални*? Храната ја послужуваат на *послужавници*. Зарем не би можело на *подавалници*? Хартијата ја прикачуваат со *спајалици*? Зошто не со *спојки*? Некој можеби ќе сака да прави пити и ќе отвори (да се надеваме) *питерија*, а не *питара*.

Вакви прашања се отвораат секој ден и бараат развиена јазична свест. Меѓутоа, бараат и една поширока културна активност. Потребни ни се „Јазични катчиња“, „Поуки за јазикот“, „Зборуваме за јазикот“. Сè додека не се гради и негува, јазичната свест и јазичната култура ќе останат само остварлива потенција.

На крај, нешто и од областа на *јазичното воспитание*. Има луѓе што мислат дека некој јазик е убав, а некој помалку убав, дека некој јазик е богат, а

² Оваа лексема би можеле да ја доведеме во врска со лексемата „агол“, српхрв. „угао“ (повеќе за ова в. А. Белић, 1935, стр. 91.

³ К.Кепески, 2007.

некој посиромашен, дека на дијалект е срамота или дури смешно да се зборува. Потребно е да се нагласи дека се работи за социолошки или психолошки феномени. Јазикот на некој народ или на некоја личност што ја сакаме или ни се допаѓа може да ни биде убав. Луѓето што не знаат лингвистика не знаат дека јазиците помеѓу себе се разликуваат и по тоа кои значења ги пренесуваат со лексички, а кои со граматички (други) средства. Не мора за секој збор да има соодветен и во другиот јазик. Не мора за секој фразеолошки израз да има соодветен и во другиот јазик. Тоа не значи дека еден јазик е посиромашен од другиот јазик, туку само дека јазиците се различни.

И сосема за крај, за употребата на дијалектите. Потребно е да се разбие уште една предрасуда. Не е срамота да се зборува на дијалект. Напротив, дијалектите се јазичната стварност. Тие ја даваат основата за литературниот јазик. Потребно е само да се научи каде, во која ситуација се употребува литературниот јазик, а во која дијалектот. Исто како што не се облекуваме исто за различни прилики, на пр. за на свадба и за на работа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. А. Белић, „Галички дијалекат“, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. 7, београд, 1935.
2. К.Кепески, „Од нашиот речник“, *Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје*, Скопје 2007 (ред. Сн. Велковска)
3. В. Николовска, „За заемките што ги нема во Четиријазичникот од Ѓ. Пулевски“, *Годишен зборник на Педагошкиот факултет „Гоце Делчев“ – Штип*, вол. 1, год 2, Штип, 2002.
4. А. Пољоска, „Лексичка интерференција на македонскиот и албанскиот дијалектен јазик“, *Менора*, Скопје, 1998.
5. Ѓ. М. Пуљевски, „Речник от четири јазика“, Београд, 1873.